

MUNICIPI I REGIÓ A LA CATALUNYA BAIXMEDIEVAL

FLOCEL SABATÉ

Universitat de Lleida i Institut d'Estudis Catalans

La Catalunya baixmedieval es caracteritza per uns trets socioeconòmics i jurisdiccionals que atorguen una singularitat específica a la relació entre els centres urbans i la respectiva regió d'influència. És un territori en el qual les elits urbanes s'aboquen ben aviat sobre un entorn rural en què la terra i els seus béns es perceben com una inversió segura, mentre que l'urbs atrau pels seus serveis, alhora, però, que una contundent i infranquejable fragmentació jurisdiccional aboca a una realitat basada en dos radis que no concorden i que, per tant, poden obstaculitzar-se: el radi d'influència socioeconòmica i el radi jurisdiccional. Una part de l'equació, doncs, ha de ser una regió problematitzada per la manca d'encaix entre els dos eixos, el jurisdiccional i el socioeconòmic.¹

L'altra part de l'equació la denominem *municipi*, terme jurídic que mena al reconeixement de l'agrupació local dotada d'un cert grau d'autonomia.² El terme ens permet superar la disquisició entre ciutat i vila, la qual en l'ordenament català baixmedieval no correspon a un reflex socioeconòmic, perquè la capitalitat i totes les seves implicacions socials sorgien de la vitalitat social,³ essent, en aquest sentit, anecdòtica la diferenciació entre ciutats i viles, que sols obeïa a una consideració formal i establiment fixada al marge de l'evolució en el dinamisme dels diferents nuclis i capitalitats.⁴

En qualsevol cas, ambdós termes basteixen una equació que comporta la projecció de la puixança urbana sobre el territori de l'entorn, de tal manera que la relació entre municipi i regió entrelligava, en definitiva, tots els vessants de la realitat que vivifica la quotidianitat de la societat: l'estructuració social, l'articulació econòmica i el funcionament institucional. La globalitat explica que la dinàmica al final pròpiament s'apoderi del país: aquest esdevé la trama amb què les viles i ciutats teixeixen el territori.⁵

1. Flocel SABATÉ, «Els eixos articuladors del territori medieval català», a Flocel SABATÉ (ed.), *V Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya: L'estructuració territorial de Catalunya. Els eixos cohesionadors de l'espai*, Barcelona, L'Avenç, 2001, p. 61-68.

2. Walter ULLMANN, *Historia del pensamiento político en la Edad Media*, Barcelona, Ariel, 1983, p. 190-208.

3. Flocel SABATÉ, «Ejes vertebradores de la oligarquía urbana en Cataluña», *Revista d'Història Medieval* (València), núm. 9 (1998), p. 130-148.

4. Flocel SABATÉ, *El territori de la Catalunya medieval: Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1997, p. 139-149.

5. Flocel SABATÉ, «La organització central de la Corona de Aragó cismarina», a José Ángel SESMA (ed.), *La Corona de Aragó*

1. Territori i elits urbanes

Autors ben destacats com Fernand Braudel⁶ i Bernard Chevalier⁷ contribuïren a difondre l'anomenada «traïció de la burgesia» que, adaptada en el cas de la Catalunya baixmedieval sobretot per Jaume Vicens Vives,⁸ assolí una forta difusió en el darrer terç del segle XX. Seguint un mecanisme explicatiu força simple, quan la documentació mostrava burgesos adquirint propietats en l'entorn de la ciutat en els darrers segles medievals, la historiografia els acusava d'haver traït el seu deure emprenedor per passar a ser rendistes,⁹ cosa que els atorgaria una responsabilitat central en l'anomenada crisi baixmedieval¹⁰ per haver ruralitzat les ciutats¹¹ i, en definitiva, haver menat Catalunya a la ruïna.¹²

Ben diferentment, la inversió sobre el territori forma part intrínseca de la identitat de l'elit dirigent des del primer moment.¹³ La nombrosa documentació conservada arreu del país no deixa dubte que la terra és, d'antuvi, el valor segur amb què garantir les rendes d'una elit caracteritzada per alimentar una actitud inversora sobre tot allò que sigui rendible, com són destacadament l'especulació sobre el sòl arran del creixement urbà, l'empenta comercial, el creixement ramader o els drets feudals. Així s'explica l'impuls d'un grup

en el centro de su historia 1208-1458: La monarquía aragonesa y los reinos de la Corona, Saragossa, Grupo de Excelencia de Investigación CEMA de la Universidad de Zaragoza, 2010, p. 408-415.

6. Fernand BRAUDEL, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, vol. 2, Berkeley i Los Angeles, University of California Press, 1995, p. 725-726 i 729.

7. Bernard CHEVALIER, *Les bonnes villes de France du XIVe au XVIe siècle*, París, Aubier, 1982, p. 129-171.

8. Jaume VICENS VIVES, *Notícia de Catalunya*, Barcelona, Àncora, 1954, p. 75.

9. Carme BATLLE, «La Barcelona de la baixa edat mitjana», a *Història de Barcelona*, vol. I, Barcelona, Aedos, 1975, p. 323-379.

10. Jaume AURELL i Joan-Pau RÚBIES, «Els mercaders catalans i la cultura, de l'edat mitjana al Renaixement», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 23 (1993), p. 221-256.

11. Joan Josep BUSQUETA, *Història de Lleida*, vol. III, Lleida, Pagès, 2004, p. 333.

12. Jaume AURELL, «Merchants' attitudes to work in the Barcelona of the later Middle Ages: organisation of working space, distribution of time and scope of investments», *Journal of Medieval History* (Amsterdam), vol. 27 (2001), p. 197-218.

13. Flocel SABATÉ, «The Defection of the Medieval Catalan Bourgeoisie: A Mutation of Values or a Bibliographic Myth?», a María ASENJO-GONZÁLEZ (ed.), *Urban Elites and Aristocratic Behaviour in the Spanish Kingdoms at the End of the Middle Ages*, Turnhout, Brepols, 2013, p. 111-132.

dirigent a Barcelona en el pas del segle XI al XII,¹⁴ prou palès amb la consolidació de personatges com Ricard Guillem¹⁵ i famílies com els Marcús.¹⁶ Ben coherentment, abans de cloure's el segle XII a Barcelona es consolida un patriciat de forta capacitat econòmica, incidència social i accés a la política, tant al capdavant de la ciutat¹⁷ com assistint els comtes.¹⁸ Les ciutats noves que a mitjan segle XII són conquerides als musulmans, és a dir, Tortosa i Lleida, es transformen ben acceleradament sota la mateixa dinàmica,¹⁹ i generen unes elits formades per personatges d'origen ben diversos que tenen en comú l'actitud inversora en un context que els permet acaparar infraestructures requisades als anteriors possessors musulmans, com les adoberies de Lleida; especular amb les propietats urbanes, com es fa en aplicar un nou traçat urbà en refer la ciutat; abocar-se als nous fluxos comercials, com els facilitats per l'elevada immigració occitana, o fer-se amb drets i rendes de procedència feudal en l'escenari d'un territori acabat de castralitzar i de redefinir territorialment.²⁰

Quan el grup urbà emergent evidencia aquesta actitud i aquest comportament, en realitat també està assumint uns nous valors.²¹ El 1214, a Lleida, l'influent ciutadà Ramon de Marimon expressa en el seu testament el rebuig moral al benefici derivat de l'interès creditici: «quod omne lucrum quod accepi deddatur». ²² La identificació i progressiva assumpció del lucre o profit econòmic forma part de la dinàmica conceptual que entrelliga l'empenta econòmica dels homes de negocis que capitalitzen la representació urbana, la percepció de la identitat col·lectiva urbana i, amb aquesta, l'assumpció de la utilitat pública i el bé comú.²³ Comprendiblement, l'adaptació urbana del

cristianisme de la mà de pensadors mendicants, sobretot franciscans, encabeix dins del marc explicatiu de la societat cristiana l'articulació organitzativa i tècnica del mercat de béns materials i de circulació de capital.²⁴ La societat cristiana de mercat, segons la reeixida expressió de Todeschini,²⁵ esdevé el model social de la baixa edat mitjana²⁶ i comporta una forma de governar que requereix unes elits urbanes riques, «com als prínceps e a la cosa pública sia profitós que-lls habitants et domiciliats dins los regnes e terres e principats d'aquells sien habundants en riqueses e en grans quantitats de monedes»,²⁷ segons s'exposa a les Corts de Montsó el 1373, perquè, tal com afegeixen les viles i ciutats del comtat d'Urgell el 1376, «per lo contrari, com són empobrits, la cosa pública pereix e decau». ²⁸ En coherència, els privilegis extrets del sobirà beneficien unes viles i ciutats identificades amb les activitats, els interessos i la projecció territorial del seu grup dirigent.²⁹

En aquest escenari, la cúpula social urbana acumula ràpidament propietats a l'entorn urbà. A la Lleida presa el 1149 mitjançant una conquesta i un repartiment paradigmàticament feudals, només mig segle més tard, sols el 12,8% de les terres són de propietat nobiliària o baronial, mentre que el 32% està en mans eclesiàstiques i s'eleven al 54,5% les peces de terra propietat de ciutadans lleidatans.³⁰ És una situació que no farà més que afermar-se i eixamplar-se. Els camps de producció agrària existents a cadascuna de les parròquies del territori barceloní a mitjan segle XIV pertanyen majoritàriament a ciutadans i institucions de Barcelona.³¹ La recepció

14. Flocel SABATÉ, «Barcelona, a Medieval Capital», *European Review* (Cambridge), vol. 25/1 (2017), p. 51-61.

15. José Enrique RUIZ-DOMÈNEC, *Ricard Guillem o el somni de Barcelona*, Barcelona, Edicions 62, 2001.

16. Philip BANKS, «Estancament i nou començ. El Barcelonès al segle XII», a Antoni PLADEVALL (ed.), *Catalunya romànica*, vol. XX, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, p. 81-82.

17. Josep Maria FONT I RIUS, «València y Barcelona en los orígenes de su régimen municipal», a *Estudios jurídicos en homenaje al profesor Santa Cruz Teijeiro*, València, Facultat de Dret de la Universitat de València, 1974, p. 292-293.

18. Philip BANKS, «The inhabitants of Barcelona in 1145», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* (Barcelona), núm. 9 (1988), p. 146.

19. Flocel SABATÉ, *Història de Lleida*, vol. II, *Alta edat mitjana*, Lleida, Pagès, 2003, p. 316-366.

20. Flocel SABATÉ, «La castralització de l'espai en l'estructuració d'un territori conquerit (Urgell, Pla d'Urgell, Garrigues i Segrià)», *Urtx* (Tàrraga), núm. 11 (1998), p. 8-25.

21. Flocel SABATÉ, «El naixement medieval d'una identitat urbana i burgesa», a Flocel SABATÉ (ed.), *L'edat mitjana: Món real i espai imaginat*, Catarroja i Barcelona, Afers, 2012, p. 111-125.

22. Arxiu Capítular de Lleida, pergamins, calaix 210, núm. 4685.

23. Corinne LEVELEUX-TEIXEIRA, «L'«utilitas publica» des canonistes. Un outil de régulation de l'ordre juridique», *Revue Française d'Histoire des Idées Politiques* (París), núm. 32/2 (2010), p. 259-276.

24. Giacomo TODESCHINI, «Ordini mendicanti e linguaggio etico-politico», a *Etica e politica: le teorie dei Frati Mendicanti nel Due e Trecento: Atti del XXVI Convegno Internazionale (Assisi, 15-17 ottobre 1998)*, Spoleto (Itàlia), Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 1999, p. 5-27.

25. Giacomo TODESCHINI, *Richesse franciscaine: De la pauvreté volontaire à la société de marché*, la Grassa (França), Verdier, 2008.

26. Odd LANGHOLM, «The Economic Ethics of the Mendicant Orders: a Paradigm and a Legacy», a *Etica e politica: le teorie dei Frati Mendicanti nel Due e Trecento: Atti del XXVI Convegno Internazionale (Assisi, 15-17 ottobre 1998)*, Spoleto (Itàlia), Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 1999, p. 155-172.

27. Josep Maria PONS, *Actas de las Cortes Generales de la Corona de Aragón de 1362-63*, Madrid, Ministerio de Cultura, 1982, p. 72.

28. Dolors DOMINGO, *Pergamins de privilegis de la ciutat de Barcelona*, Lleida, Universitat de Lleida, 1997, p. 138.

29. Flocel SABATÉ, «États et alliances dans la Catalogne du bas Moyen-Âge», a François FORONDA i Ana Isabel CARRASCO (ed.), *Du contrat d'alliance au contrat politique: Cultures et sociétés politiques dans la péninsule Ibérique à la fin du Moyen Âge*, Tolosa, CNRS i Université de Toulouse II - Le Mirail, 2007, p. 308-325.

30. Flocel SABATÉ, «Il mercato della terra in un paese nuovo: Lerida nella seconda metà del XII secolo», *Rivista di Storia dell'Agricoltura* (Florència), vol. 43, núm 1 (juny 2003), p. 70.

31. Flocel SABATÉ, «La propietat al territori de Barcelona (1350-1360)», a Víctor HURTADO i Jesús MESTRE (ed.), *Atles d'història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1995, p. 120.

romanista en el segle XII³² difon les expressions de doble domini que permetran definir aquestes possessions, tant a les terres noves com a l'interior comtal, sota fórmules emfiteútiques. En l'entorn de Barcelona, la generalització de l'emfiteusi entre el segle XIII i l'inici del XIV³³ i la difusió de noves fórmules d'arrendament temporal, sobretot a partir de mitjan segle XIV,³⁴ estableixen uns lligams específics entre la població urbana i la rural damunt de la gestió de la terra.

Els criteris amb què emparar-se de les propietats de l'entorn són especulatiu. El creixement físic de les ciutats ha provocat l'enriquiment dels propietaris del sòl sobre el qual s'han enlairat els nous burgs i les viles noves, si més no des del segle XI.³⁵ Alhora, la concentració de població incrementa, en primer lloc, la demanda de productes alimentaris, com evidencia l'expansió de la vinya entorn de les viles i ciutats, en benefici de determinats sectors burgesos.³⁶ La demanda de productes relacionats amb la creixent activitat artesanal encara altera amb major contundència l'orientació productiva, com és clar amb el conreu de plantes que han d'abastir la creixent necessitat de tints per al tèxtil, com el roldor³⁷ i, sobretot, el pastell, que esdevindrà ben característic, per exemple, de l'entorn de Girona.³⁸ Similarment, els elevats guanys relacionats amb el safrà en el segle XIV consoliden el seu conreu altament especulatiu, vinculat no pas a iniciatives pageses, sinó a propietaris i inversors urbans.³⁹

El 1227 tres mercaders de Lleida es van associar per adquirir el domini senyorial de Torres de Segre, esdevenint així senyors del terme castral, el qual passa, en paraules de Prim Bertran, de ser un senyoriu nobiliari a ser-ho de caire burgès. Endegaran, tot seguit, una reforma per tractar d'afermar el control i la uniformitat

de la captació de rendes, limitant la presència d'immunitats i béns alodials.⁴⁰ Coetàniament, molts altres burgesos van culminant el seu domini amb l'assoliment dels drets jurisdiccionals, com, només entrar en el segle XIII, fan els Marimon a les Borges i la part reial dels Castellots.⁴¹ La necessitat del sobirà de rebre ajut econòmic mitjançant carta de gràcia en el segle XIV multiplica exponencialment la cessió completa de nombrosos indrets, formalment com a garantia fins al retorn del crèdit, convertint molts homes de viles i ciutats en senyors amb plena capacitat jurisdiccional sobre nombrosos termes castrals, al mateix nivell que els nobles, barons i eclesiàstics que es beneficien d'aquesta dinàmica⁴² mentre en el mapa del país es va estenent la taca de l'oclusió de la presència reial.⁴³ Com qualsevol altre senyor, l'home de vila o ciutat esdevingut nou titular de la jurisdicció damunt d'un indret, efectua el cerimonial de plantar-hi les simbòliques forques i passa a gaudir d'una plena capacitat judicial i exactiva.⁴⁴

El creixement de les viles i ciutats està inextricablement unit, per tant, no sols a l'explotació econòmica de la regió, sinó també a la progressiva apropiació de la regió per part de les elits urbanes, comportant el consegüent afaïonament d'unes relacions específiques amb la seva població. Aquesta sempre ha tractat amb el nucli urbà proper. Els centres urbans han exercit una funció de redistribució de productes gràcies als seus mercats, en molts casos continuats des de l'alta edat mitjana o, si més no, des de l'articulació territorial dels segles X i XI.⁴⁵ L'endegament social i territorial baixmedieval accentua els vincles entre la població de l'entorn i el que, en les respectives dimensions, s'està erigint com a capital de serveis, segons es fa evident arran de l'establiment de les autoritats jurisdiccionals i eclesiàstiques i l'assentament de funcions cabdals en l'articulació social i econòmica baixmedieval, com les notaries, on sovint s'hi registraran transaccions o crèdits que poden arribar a ser força habituals. Les conseqüències d'aquesta intromissió de les cúpules urbanes en la pro-

32. André GOURON, «Un assaut en deux vagues: la diffusion du droit romain dans l'Europe du XIIe siècle», a Aquilino IGLESIA (ed.), *El dret comú i Catalunya: Actes del I Simposi Internacional (Barcelona, 25-26 de maig de 1990)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1991, p. 47-63.

33. Francesc CARRERAS, «Notes sobre los orígens de la enfiteusis en lo Territori de Barcelona», *Revista Jurídica de Catalunya* (Barcelona), vol. 15 (1909), p. 193-215, 241-244, 289-302 i 504-508; vol. 16 (1910), p. 26-34, 64-85, 122-133 i 145-153.

34. Antoni RIERA i Gaspar FELIU, «Activitats econòmiques», a Jaume SOBREQÜÉS (ed.), *Història de Barcelona*, vol. III, Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana, 1992, p. 142-145.

35. Pierre BONNASSIE, *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIIe siècle*, vol. 2, Tolosa, Publications de l'Université de Toulouse II - Le Mirail, 1976, p. 849-853.

36. Carlos LALIENA, «El viñedo suburbano de Huesca en el siglo XII», *Aragón en la Edad Media* (Saragossa), núm. 5 (1983), p. 41-42.

37. Arxiu Diocesà de Girona, Pergamins de la Mitra, perg. 1094.

38. Christian GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, vol. I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 381-384.

39. Pere VERDÉS, «Una espècia autòctona: el comerç del safrà a Catalunya durant el segle XV», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 31/2 (2001), p. 758-772.

40. Prim BERTRAN, «El domini cristiano-feudal», a Ismael PANADÈS, Marc ESCOLÀ i Prim BERTRAN, *Torres de Segre: Panoràmica històrica*, Torres de Segre, Ajuntament de Torres de Segre, 1983, p. 60-61.

41. Flocel SABATÉ, «Territori i jurisdicció», a Antoni PLADEVALL (ed.), *Catalunya romànica*, vol. XXIV, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1997, p. 66.

42. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, Vic i Girona, Eumo i Universitat de Girona, 1995, p. 115-118.

43. Flocel SABATÉ, «Discurs i estratègies del poder reial a Catalunya al segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 25/2 (1995), p. 632-635.

44. Flocel SABATÉ, «La pena de muerte en la Cataluña bajo-medieval», *Clio & Crimen* (Durango), núm. 4 (2007), p. 134-136.

45. Joan VILÀ i VALENTÍ, «Vida rural i mercats setmanals els segles X al XII», a *Miscel·lània Puig i Cadafalch*, vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1947, p. 225-241.

pietat i la producció agrària propicià una gestió més eficaç i simplificada jurídicament en clar benefici dels propietaris, mentre que la pagesia perdia els seus vincles i suports tradicionals, alhora que no poques vegades havia d'endeutar-se i recórrer al crèdit. Josep Fernández Trabal, a partir del cas de Girona, sentenciava que «les conseqüències de la presència del capital urbà en l'estructura de la possessió pagesa van ser terribles per a la pagesia: la introducció d'una competència desigual, la desestabilització de moltes petites explotacions familiars i la seva fallida econòmica i, finalment, la caiguda de la pagesia en una atapeïda xarxa de dependències respecte dels propietaris urbans».⁴⁶

D'aquesta manera, la projecció de l'elit urbana afecta el perfil social del conjunt del país. No hi ha dubte que l'articulació territorial en serà un reflex.

2. L'articulació territorial

La puixança socioeconòmica de l'elit urbana comporta intrínsecament la invocació d'una representativitat social. En desconèixer aquest binomi, la historiografia tradicional ha prioritzat la concessió reial de governs municipals, i en apreciar que sorgeixen molt tardanament, ja a finals del segle XII i sobretot al llarg del XIII, fins i tot en capitals com Barcelona, s'ha encallat tractant d'explicar aquest aparent retard interpretant-hi un desvetllament tardà del moviment municipalista, per motius econòmics o, sobretot, per raons institucionals o polítiques,⁴⁷ cosa que en realitat ha ofert una imatge equivocada del pes de les elits urbanes sobre viles i ciutats i, alhora, sobre els territoris que els envolten.

En realitat, el mateix grup social que està aprofitant les oportunitats de les viles i ciutats del pas del segle XI al XII o de les noves ciutats conquerides en aquest segle per imposar els seus criteris d'inversió i rendibilitat, està assolint un protagonisme damunt la societat urbana, el qual exerceix apropiant-se de la representativitat. No cal cap reconeixement com a autoritat institucionalment establerta perquè els *probi homines barchinenses* es preocupin el 1127 per l'estat d'abandonament en què es troba el monestir de Sant Pau del Camp o perquè en les dècades següents intervinguin en l'urbanisme de la ciutat i intercedeixin en les tensions i conflictes sorgits entre els ciutadans o entre aquests i institucions com la canònica catedralícia.⁴⁸ De manera

ben semblant, a la Lleida acabada de conquerir, al llarg de la segona meitat del segle XII el mateix grup social que està acaparant els béns i inversions parla en nom de la ciutat en intervenir en el nou traçat dels carrers, la construcció de la muralla i l'endreçament dels àmbits de mercat i d'intercanvi, alhora que s'adreça al sobirà per intercedir en assumptes que afecten el conjunt de la ciutat o particulars concrets, sense deixar de fer de mitjancers en els conflictes que aquests puguin tenir.⁴⁹

El sobirà accepta aquesta representativitat perquè facilita la interlocució en temes polítics i sobretot exactius.⁵⁰ El camí cap al reconeixement de governs municipals està pavimentat per aquestes actuacions prèvies. És ben clar en el cas de Lleida, on els membres del consolat atorgat per Pere el Catòlic el 1197, com a primer govern municipal, continuen gestionant en nom de la ciutat els mateixos assumptes els dies anteriors i posteriors a la concessió reial, i l'únic que canvia és que en culminar els arbitratges que tenien en marxa, els representants locals signen com a cònsols.⁵¹

Així, a la sortida del segle XII, els membres de la cúpula social de les principals ciutats acaparen l'actuació municipal, alhora que accedeixen a l'entorn del sobirà per assistir-lo en la gestió administrativa i fiscal⁵² i cerquen fórmules per reflectir institucionalment una projecció de la ciutat sobre el territori concordant amb els radis d'inversió de l'elit urbana. No pas casualment, en aquest moment s'estabilitza l'anomenat Territori de Barcelona, prou definit pel fet d'encabir-se dins la protecció dels Usatges.⁵³

El dret romà que avala i sosté les agrupacions municipals, a partir de *ius gentium*,⁵⁴ també defineix la feudalitat, avala els drets de nobles i barons⁵⁵ i aporta l'estol de juristes degudament formats per promoure el reco-

and Ideological Capital», *Viator: Medieval and Renaissance Studies* (Los Angeles i Turnhout), vol. 48/1 (2017), p. 92-93.

49. Flocel SABATÉ, *Història de Lleida*, vol. II, *Alta edat mitjana*, p. 355-366.

50. Max TURULL, «'Universitas', 'commune', 'consilium': sur le rôle de la fiscalité dans la naissance et le développement du Conseil (Catalogne, XIIe-XIVe siècles)», a Bernard DURAND i Laurent MAYALI (ed.), *Excerptiones Iuris: Studies in Honor of André Gouron*, Berkeley, The Robbins Collection, 2000, p. 637-677.

51. Flocel SABATÉ, *Història de Lleida*, vol. II, *Alta edat mitjana*, p. 364-365.

52. Thomas N. BISSON, *Fiscal Accounts of Catalonia under the Early Count-kings (1151-1213)*, vol. I, Berkeley, Los Angeles i Londres, University of California Press, 1984, p. 117-121.

53. Joan BASTARDAS (ed.), *Usatges de Barcelona: El codi a mitjan segle XII*, Barcelona, Fundació Noguera, 1991, p. 92.

54. Walter ULLMANN, «The Medieval Theory of Legal and Illegal Organisations», *Law Quarterly Review* (Londres), vol. 60 (1944), p. 288-289.

55. Gérard GIORDANENGO, «Les feudistes (XIIe-XVe s.)», a Aquilino IGLESIA (ed.), *El dret comú i Catalunya: Actes del II Simposi Internacional, Barcelona, 31 maig - 1 juny de 1991*, Barcelona, Fundació Noguera, 1992, p. 67-88.

46. Josep FERNÁNDEZ I TRABAL, *Una família catalana medieval: Els Bell-lloc de Girona 1267-1533*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 267.

47. Carme BATLLE, «Esquema de l'evolució del municipi medieval a Catalunya», *Estudis Baleàrics* (Palma), núm. 5/31 (desembre 1988), p. 64-65; Pere ORTÍ, «El municipi de Barcelona i les parròquies del seu entorn al segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 31/1 (2001), p. 39-47.

48. Flocel SABATÉ, «Barcelona: The Building of a Territorial

neixement de la preeminència del sobirà.⁵⁶ Ben explícitament a mitjan segle XIII el canonge Pere Albert, encertadament definit com a teòric del feudalisme i advocat reial,⁵⁷ reivindica el poder superior del sobirà sobre el conjunt del territori «per rahon de general jurisdicció que ha en son regne, cor en tots homes del regne seu a mer imperi, cor totes coses que són e·l regne són del rey quant a jurisdicció».⁵⁸ Jaume II ho proclama així mateix: el 1298 contra el parer de l'abat del monestir de Banyoles⁵⁹ i el 1302 davant el comte de Foix en la seva qualitat de vescomte de Castellbò.⁶⁰ Precisament, el 1301 s'estableix el primer mapa de vegueries reials de Catalunya: a partir d'aquest moment, cada indret de Catalunya estava definit dins d'una jurisdicció reial.⁶¹

La realitat, però, limita completament el pretès discurs reial. La contundent fragmentació de la jurisdicció a Catalunya, fruit dels orígens altmedievals, l'expansió feudal i la incapacitat dels esforços de la monarquia per revertir-ho en el segle XIII⁶², és reconeguda per les Corts de 1228 i definitivament sancionada per les de 1283:⁶³ el representant reial ni tan sols pot entrar en un domini en què manqui de jurisdicció.⁶⁴ En aquest escenari d'impenetrabilitat jurisdiccional, l'únic suport de l'oficial de districte reial és l'ofert per les viles i ciutats reials on té la seu. És clar que no es tracta d'un suport desinteressat, sinó fruit de ser la manera més eficaç amb què les elits urbanes poden penetrar en el control de la mateixa regió que ha esdevingut objecte de les seves inversions.⁶⁵

La raó per la qual les vegueries reials s'afirmaren com a sistema districtual propi del país i pervisqueren fins a

l'abolició de les institucions tradicionals el 1716 rau en el fet que no sorgiren d'un raonament de la cancelleria entorn del poder reial, sinó de l'adaptació d'aquest a la realitat socioeconòmica.⁶⁶ Coherentment, les vegueries reials concorden amb els radis de capitalitat i, en conseqüència, les dimensions d'unes i altres divergeixen força.

La projecció de les capitals sobre les respectives regions és també assumida pel monarca a fi de canalitzar demandes exactives o armades, com les convocatòries de la host.⁶⁷ En el mateix sentit, a la segona meitat del segle XIV, la necessitat de canalitzar recaptacions extraordinàries, com determinats coronatges⁶⁸ i, sobretot, les exigències conjuntes com els fogatges⁶⁹, es vehicula gràcies a la centralització en la capital demarcacional. Precisament, l'estabilització del General, a partir de les Corts de Montsó de 1362-1363⁷⁰ i les precisions de les Corts de Tortosa i Barcelona de 1365,⁷¹ aboca a un nou escenari en què els «diputats de Catalunya residents a Barcelona» gaudeixen d'una capacitat exactiva sobre el conjunt del territori que manca en el sobirà. L'establiment d'un diputat local permanent, assentat igualment a la capitalitat demarcacional i amb capacitat sobre tot el territori, incloent àmbits reials i baronials, comporta l'assumpció generalitzada de les capitalitats regionals, alhora que contribueix poderosament a la cohesió del territori entorn dels seus centres urbans.⁷²

Les capitals assumeixen els límits de la demarcació com a propis: són els governs municipals d'Igualada i de Cervera els qui negocien respecte dels límits de la sotsvegueria d'Igualada i Conca d'Òdena amb la vegueria de Cervera el 1401⁷³ i és el govern municipal de Manresa que, a l'inici del segle XIV, no sols discuteix els límits de la vegueria amb les viles veïnes de Berga i Cervera, sinó que, en aconseguir-ne la confirmació reial, els documents seran situats entre els privilegis atorgats a Manresa,⁷⁴ malgrat que pròpiament s'està discutint com articular la

56. Antony BLACK, *El pensamiento político en Europa, 1250-1450*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, p. 211-251.

57. Donald J. KAGAY, «Pere Albert: Barcelona Canon, Royal Advocate, Feudal Theorist», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 32/1 (2002), p. 39-74.

58. Pere ALBERT, «Commemoracions», a *Usatges de Barcelona i commemoracions de Pere Albert*, Barcelona, Barcino, 1933, p. 185.

59. Arxiu de la Corona d'Aragó, Monacals-Hisenda, reg. 892, f. 41r.

60. Charles BAUDON DE MONY, *Relations politiques des Comtes de Foix avec la Catalogne, jusqu'au commencement du XIVe siècle*, vol. II, París, Alphonse Picard et Fils, Libraires-Éditeurs, 1896, p. 281.

61. Flocel SABATÉ, «La divisió territorial de Catalunya: les vegueries», a Borja DE RIQUER (ed.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. III, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1996, p. 204-205.

62. Flocel SABATÉ, «Poder i territori durant el regnat de Jaume I. Catalunya i Aragó», a Maria Teresa FERRER I MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 62-95.

63. *Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña: Cortes de Cataluña*, vol. I/1, Madrid, Real Academia de la Historia, 1896, p. 121 i 143.

64. José Luis MARTÍN, *Economía y sociedad en los reinos hispánicos de la Baja Edad Media*, vol. I, Barcelona, El Albir, 1983, p. 239-254.

65. Flocel SABATÉ, «El poder reial entre el poder municipal i el poder baronial a la Catalunya del segle XIV», a Isabel FALCÓN (ed.), *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Jaca, 1993)*, vol. II/2, Saragossa, Diputación General de Aragón, 1996, p. 329-342.

66. Flocel SABATÉ, «Veguer», a Jesús MESTRE (ed.), *Diccionario d'història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 1102.

67. Arxiu Històric Municipal de Vic, Llibre de Privilegis, xxiv, perg. 402.

68. Arxiu Comarcal de la Segarra, Llibre del Consell, 1400, f. 61r.

69. Arxiu Comarcal del Baix Ebre, Paeria i Vegueria, II, 60, f. 1r.

70. José Ángel SESMA, «Fiscalidad y poder. La fiscalidad centralizada como instrumento de poder en la Corona de Aragón», *Espacio, Tiempo y Forma: Revista de la Facultad de Geografía e Historia* (Madrid), núm. 4 (1989), p. 453-463.

71. Montserrat FIBLA, «Les corts de Tortosa i Barcelona, 1365. Recapte del donatiu», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña* (Barcelona), núm. 19 (1978), p. 97-121.

72. Flocel SABATÉ, «La Generalitat sobre el territori català: diputats, col·lidors i plegadors», a Antoni FURIÓ (ed.), *La veu del Regne: Representació política, recursos públics i construcció de l'Estat* (en premsa).

73. Arxiu Comarcal de la Segarra, Llibre del Consell, 1401, f. 17r.

74. Marc TORRAS, *El Llibre verd de Manresa (1218-1902)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1996, p. 89-91.

jurisdicció règia. La imbricació amb el territori es posa en evidència quan els magistrats locals acompanyen l'oficial districtual en exercir la jurisdicció sobre el territori o, destacadament, quan els magistrats locals garanteixen la participació en la impartició de justícia mitjançant el «juhi de prohoms» amb què assistir els oficials ordinaris, tal com es regula en ciutats com Barcelona⁷⁵ i en les grans capitals occidentals, Lleida⁷⁶ i Tortosa.⁷⁷ Amb naturalitat, els governs de les capitals emeten ordinations que afecten el conjunt de la regió, i sobretot cerquen privilegis reials per blindar aquesta capacitat. Així, la demarcació es gestionarà en funció de les necessitats de la capital pel que fa a la llenya, com ordena Alfons el Benigne a la vegueria de Manresa i Bages el 1333,⁷⁸ o respecte del cereal a la Cerdanya i la seva capital Puigcerdà, com recorda Pere el Cerimoniós el 1362,⁷⁹ entre molts altres exemples, en una vinculació que encara es remarca en situacions extraordinàries de dificultat d'abastament.⁸⁰ Les necessitats inherents al context tens de la segona meitat del segle XIV es pretenen resoldre mitjançant la simbiosi entre la capital i la seva regió: sovint la primera vol la contribució de la segona en la refacció de les muralles,⁸¹ precisament perquè la població de l'entorn serà obligada a refugiar-se amb els seus queviures dins del recinte murat urbà en cas de perill,⁸² cosa que comporta tibantors i resistències, però que, alhora, no deixa d'imbricar els uns i els altres.⁸³

75. Sebastià RIERA, «La potestat del Consell de Cent de Barcelona en matèria de justícia criminal: el "juí de prohoms" (1442-1515)», a Salvador CLARAMUNT (ed.), *XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó: El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als Decrets de Nova Planta*, vol. III, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2003, p. 789-802.

76. Josep SERRANO, «El "judici de prohoms" a Lleida i la seva expansió vers la Catalunya Nova», a Salvador CLARAMUNT (ed.), *XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó: El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als Decrets de Nova Planta*, vol. III, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2003, p. 901-907.

77. Flocel SABATÉ, «El veguer i la vegueria de Tortosa i de la Ribera d'Ebre al segle XIV», *Recerca* (Tortosa), núm. 2 (1997), p. 115-150.

78. Albert BENET, «Manresa medieval», a Llorenç FERRER (ed.), *Història de les comarques de Catalunya: Bages*, vol. I, Manresa, Parcir Edicions Selectes, 1988, p. 353.

79. Sebastià BOSOM i Susanna VELA, *Llibre de les provisions reials de la vila de Puigcerdà*, Barcelona, Fundació Noguera, 2009, p. 110-111.

80. Sabí PERIS, Josefina CUBELLS i Joaquim ICART, *Actes municipals, 1369-1374-1375*, Tarragona, Ajuntament de Tarragona, 1984, p. 181.

81. Flocel SABATÉ, «L'augment de l'exigència fiscal en els municipis catalans al segle XIV: elements de pressió i de resposta», a Manuel SÁNCHEZ i Antoni FURIÓ (ed.), *Col·loqui «Corona, municipis i fiscalitat a la baixa edat mitjana»*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, sense data [1997], p. 431-434.

82. Arxiu Històric de la Ciutat de Girona, I.1.2.1, lligall 8, llibre 1, sense numerar.

83. Flocel SABATÉ, «El veguer a Catalunya. Anàlisi del funcionament de la jurisdicció reial al segle XIV», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (Barcelona), núm. 6 (1995), p. 158-159.

La percepció popular era coetàniament ben clara: quan el veguer de Tàrraga entra a Vilagrassa, no el reben com l'oficial reial que és, sinó com l'oficial procedent de Tàrraga, certament capital de la vegueria amb la qual comparteixen jurisdicció reial, però alhora nucli amb el qual es competeix des de l'empenta que està caracteritzant Vilagrassa.⁸⁴ De manera semblant, arreu els nuclis emergents viuen situacions tenses amb la capital demarcacional. L'Arboç, per exemple, perfila una nítida capitalitat sobre el seu entorn, però a la vegada s'encaixen en la capitalitat superior de Vilafranca del Penedès. Tant a Vilagrassa, el 1305, respecte de Tàrraga, com a l'Arboç, el 1316, respecte de Vilafranca, l'encaix institucional s'assoleix quan el rei defineix un àmbit de capitalitat específic per al nucli menor, on les competències del veguer les exerceix el batlle.⁸⁵ És una fórmula que es va aplicant coetàniament a altres indrets, de la mateixa manera que també es consoliden solucions similars mitjançant la figura dels sotsvegues territorials, que regeixen unitats territorials menors, ben especificades i separades dins de la respectiva vegueria.⁸⁶ Encara a final de segle, l'emergència d'Olot respecte de la capital de la vegueria, Camprodon, porta a un tensió entre dues viles reials. Ben significativament, la solució s'assoleix el 1401 amb una sentència arbitral entre ambdues viles que, en realitat, condiona la representació territorial de la jurisdicció del rei, en definir una lloctinència del veguer sobre Olot que permet canalitzar institucionalment la seva capitalitat.⁸⁷

D'aquesta manera, s'evidencia que les relacions no resten tancades en unitats concretes de municipi i regió i, per tant, el país no és una simple juxtaposició d'unitats regionals. El model, pròpiament, és una concatenació de piràmides entrelligades, empentades per un dinamisme socioeconòmic que fins i tot imposa permanents retocs institucionals. En tots els casos són els governs municipals els que malden perquè el radi de projecció socioeconòmic assoleixi una translació institucional. Aquesta és la raó per la qual el veguer de Manresa i Bages és, alhora, veguer de Berga i Berguedà, demarcació a la pràctica regida per un sotsvegues, cosa que reflecteix la capitalitat de Berga sobre el Berguedà i recull també la capitalitat superior de Manresa, estesa sobre tot l'eix del Llobregat, incloent així tant el Bages com el Berguedà. Aquesta fórmula d'un mateix veguer

84. Flocel SABATÉ, *El veguer a Catalunya: Anàlisi del funcionament de la jurisdicció reial a Catalunya*, tesi doctoral, vol. III, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1993, p. 2632-2635.

85. Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *El "Llibre vermell" de l'Arboç*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1991, p. 57-65.

86. Flocel SABATÉ, *Vegueries i sotsvegues de Catalunya*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans (en premsa).

87. Arxiu Municipal de Camprodon, Llibre dels usos i privilegis d'Olot, f. 54v-56v; Llibre dels privilegis de Camprodon, f. 16r-17r; Arxiu Comarcal de la Garrotxa, perg. A-b; Antoni MAYANS i XAVIER PUIGVERT, *Llibre de privilegis d'Olot (1315-1702)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1995, p. 52-61.

assentat sobre dues demarcacions de les quals ell regeix la principal mentre que la segona manté la pròpia acció mitjançant un sotsveguer, que podem definir com a capitalitat supravicarial encoberta, es repeteix en altres combinacions, com Pallars i Lleida o Besalú i Girona.⁸⁸

Girona, en realitat, gaudeix d'una cúpula social i econòmica tan dinàmica que desborda la pròpia vegueria i exerceix una projecció sobre un ample entorn. La canalització amb què se cerca una translació institucional s'assoleix mitjançant la demarcació diocesana. El bisbat de Girona, per tant, és l'únic que té una significació jurisdiccional, des de la posició d'atenta cura que els *jurats e els prohòmens de la Ciutat de Gerona* exerceixen per reivindicar la preeminència de la ciutat i l'adopció de figures institucionals específiques atesa la seva posició com a *cap de bisbat*.⁸⁹ Un efecte similar té lloc a la ciutat de Barcelona en aconseguir, el 1289, que el veguer de Barcelona sigui alhora titular de la vegueria de Vallès, la demarcació veïna que havia estat objecte d'adquisicions i inversions per part de famílies barcelonines tan destacades com els Capellades, els Marimon o els Marquès, entre moltes d'altres, raó per la qual el govern municipal de Barcelona restarà ben amatent que el monarca respecti aquest ordenament districtual reial.⁹⁰ Semblantment s'esdevé a Perpinyà, que és, rere Barcelona, la segona població del país en vigor econòmic i demogràfic⁹¹ i projecta amb naturalitat la seva capitalitat no sols sobre la vegueria del Rosselló, sinó també sobre el conjunt dels comtats de Rosselló i Cerdanya, essent aquesta una posició reivindicada pel govern municipal a fi que les institucions concordin amb la preeminència socioeconòmica.⁹²

Es tracta, en tots els casos, de combinar piràmides de capitalitat sobre la respectiva regió. Perpinyà presideix els comtats de Rosselló i Cerdanya, trobant-se aquest a l'extrem occidental més allunyat, fins i tot a la capçalera d'una altra vall fluvial, sota la preeminència, ben nítida des del començament del segle XIII, de Puigcerdà. Igualment, l'extrem occidental de la Cerdanya perfila un espai físicament i humanament coherent, el Baridà, sota la

capitalitat de Bellver. El vincles tenen una base física — el Baridà és un espai singularitzat entre l'estret epigenètic d'Isòvol i la sortida de l'estret de Bar—, però les raons tradicionals poden pesar tant o més: la vall de Ribes també es vincula amb la Cerdanya, tot i que en realitat se situa a l'altre vessant de muntanya, a la capçalera del Freser que mena cap al Ter. La vall de Ribes se singularitza com a vegueria natural (és a dir, amb l'ofici de veguer privatitzat en una família) des del segle XII, alhora que els seus vincles amb Puigcerdà no fan més que estrènyer-se en tots els aspectes al llarg de la baixa edat mitjana, amb un nítida posició de Puigcerdà com a centre institucional i de serveis per a aquesta vall.⁹³

Així doncs, l'establiment de regions sota els centres urbans no funciona segons un patró únic, sinó que, a partir de les capitalitats socioeconòmiques, provoca unes dinàmiques adaptades a les condicions físiques específiques de l'espai, la continuïtat tradicional i la situació jurisdiccional. Aquesta realitat ha arribat a escapar a la historiografia. En apreciar l'ús consolidat de les demarcacions règies per articular el territori a partir de la baixa edat mitjana,⁹⁴ s'ha interpretat que aquestes efectivament teixien tot el territori, sense valorar que estirar les demarcacions règies sobre el conjunt de Catalunya no podia ser més que un artifici a favor del discurs regi, que obligava a superposar les capitalitats existents sota àmbit nobiliari. Certament, la dinàmica socioeconòmica era idèntica, al marge, per tant, de qui fos titular de la jurisdicció. Grans capitals baronials, com Castelló d'Empúries al comtat homònim, Hostalric al vescomtat de Cabrera o Agramunt i Balaguer al comtat d'Urgell, reproduïen fenòmens idèntics de projecció d'influència sobre l'entorn. Mercats, accés al crèdit, registres notariais i actuacions dels corresponents oficials jurisdiccionals i eclesiàstics en testimonien la relació.⁹⁵ La centralitat que Castelló exerceix sobre el seu entorn entrelliga la població del comtat, alhora que obliga a un joc de capitalitats dins la pròpia jurisdicció del comtat d'Empúries, però també amb l'exterior, atesa la projecció superior que hi exerceix Girona, amb qui no es comparteix jurisdicció.⁹⁶ Arreu les capitalitats emergents també demanen precisar el seu radi respectiu. Així, Agramunt i Linyola, per exemple, hauran de pactar la seva posició dins del comtat d'Urgell, tal com disposa el comte Alfons el 1320 en mantenir la primera com a cap de vegueria i la segona com a seu d'un sotsveguer.⁹⁷

88. Flocel SABATÉ, *El territori de la Catalunya medieval: Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*, 1997, p. 186-191.

89. Flocel SABATÉ, «La ville de Gérone contra l'évêché d'Empúries», a Guido CASTELNUOVO i Sandrine VICTOR (ed.), *L'histoire à la source: actes, comptes, enregistrements (Catalogne, Savoie, Italie, XIII-XVe siècle): Mélanges offerts à Christian Guilleré*, vol. I, Chambéry (França), Université Savoie Mont Blanc, 2017, p. 399-403.

90. Flocel SABATÉ, «Barcelona: The Building of a Territorial and Ideological Capital», p. 105-106.

91. Damien COULON, «Convergències econòmiques entre Perpinyà i Barcelona en un període clau de la seva història bajomedieval», a Flocel SABATÉ (ed.), *El mercat: un món de contactes i intercanvis*, Lleida, Pagès, 2014, p. 141-156.

92. Flocel SABATÉ, «Perpinyà, capital baixmedieval dels comtats de Rosselló i Cerdanya», a Louis ASSIER ANDRIEU i Raymond SALA (ed.), *La ciutat i els poders*, Perpinyà, Institut Català de Recerques en Ciències Socials, 2000, p. 157-197.

93. Flocel SABATÉ, *El veguer a Catalunya: Anàlisi del funcionament de la jurisdicció reial a Catalunya*, vol. III, 1993, p. 2765-2770.

94. Luys de PEGUERA, *Practica, forma y stil de celebrar corts generals en Catalunya*, Barcelona, Gerony Margarit, 1632.

95. Flocel SABATÉ, «Mercats i capitalitats urbanes al comtat d'Urgell», a Flocel SABATÉ (ed.), *El mercat de Balaguer: Una cruïlla*, Balaguer, Ajuntament de Balaguer, 2015, p. 131-152.

96. Flocel SABATÉ, *Castelló, capital del comtat d'Empúries* (en premsa).

97. Flocel SABATÉ, «Organització administrativa i territorial del comtat d'Urgell», a Flocel SABATÉ, Gener GONZALVO i Joan

Es tracta de demarcacions administratives, siguin de caire reial o baronial, que condicionen el marc de treball dels respectius oficials i, en tots els casos, la seva continuïtat rau en la concordança amb els radis socioeconòmics consolidats, els mateixos que relacionen el territori amb els centres urbans, imbricant la població i teixint un marc específic d'espais mútuament vinculats. Aquesta situació remarca encara més el que s'erigeix com a punt més candent de la relació: la manca de concordança entre regions socioeconòmiques i realitats jurisdiccionals.

3. La realitat jurisdiccional

La intersecció entre els radis de capitalitat socioeconòmica i la fragmentació jurisdiccional es percebia, lògicament, com una qüestió molt greu, perquè convertia en insoluble qualsevol problema sobre el territori, com es constata de manera permanent, perquè no es podia procedir processalment contra acusats de crims refugiats en una altra jurisdicció o en qualsevol demanda judicial, com es reitera en el segle XIV arran de l'increment de divergències per incompliment de contractes econòmics i obligacions creditícies.⁹⁸ Els escassos acords assolits sorgeixen de l'àmbit municipal tot i que es refereixin a temes jurisdiccionals. Així, mitjançant una sentència judicial,⁹⁹ el 1402 la jurisdicció reial de la vegueria de Barcelona i la baronial de Vilassar comparteixen un acusat, que respondrà dels seus crims en ambdues jurisdiccions,¹⁰⁰ la qual cosa és facilitada pel fet que el 1352 aquest senyoriu va ser adquirit per un llinatge burgès de la ciutat,¹⁰¹ com a clar exemple, precisament, del complet abocament de l'elit urbana sobre l'entorn fins a l'extrem d'assolir-hi les plenes jurisdiccions.¹⁰² De manera encara més establitzada, la ciutat de Tortosa estableix veritables acords d'extradició amb els seus veïns: el 1379 amb l'orde de Montesa, amb el qual limita pel sud,¹⁰³ el 1402 amb Montblanc, i això que tant aquesta vila com la ciutat tortosina són de jurisdicció reial,¹⁰⁴ i a mitjan segle XV amb el comte

de Cardona com a senyor del comtat de les Muntanyes de Prades, amb el qual limita per l'est.¹⁰⁵ És la ciutat la que negocia per tal que sigui el titular de la jurisdicció reial assentat a la ciutat, el veguer, qui rebí delinqüents que han tractat de refugiar-se en demarcacions veïnes.

Usualment, però, s'imposa la infranquejabilitat jurisdiccional,¹⁰⁶ amb tota la intenció de no establir fets que posteriorment puguin ser invocats com a precedents de domini superior.¹⁰⁷ Tots els senyors participen en el joc d'obstaculitzar-se mútuament, el rei inclòs. Aquest, el 1382, fomenta l'increment de població tant a Vilafranca del Penedès¹⁰⁸ com a Cervera¹⁰⁹ tot garantint la impunitat als qui hagin delinquit en terres de barons, prelats o qualsevol altre que «consueverint sustinere ac receptare bannitos nostros».

El territori, summament fragmentat pel que fa a la jurisdicció, esdevé propici per a la impunitat de crims; sols cal saber vers on cercar refugi, tal com a mitjan segle XIV s'explica a Igualada, una vila en cosenyoriu entre el rei i l'abat de Sant Cugat envoltada per la jurisdicció del vescomte de Cardona:

[...] alcuns homens del Vescomte occiren una fembre a les portes de la Vila sens tota raó, e aquells qui u feren anaren ves lo castell de Montbuy e los homes del Vescomte mà armada defeneren contra lo so d'Agualada aquells qui fet ho havien, en manera que no-ls pogueren pendre.¹¹⁰

De tota manera, atesos els forts vincles existents entre la regió i la respectiva capital, la fragmentació jurisdiccional encara té majors conseqüències sobre la fortuna dels qui no poden recuperar les inversions efectuades en el territori arran d'incompliments en les obligacions econòmiques que no troben la via judicial en la qual canalitzar-se. Les cúpules socials urbanes poden trontollar. Així mateix ho exposen davant el rei els representants de Manresa a les Corts generals reunides el 1350, preocupats per l'increment de la cessió del patrimoni reial:

105. Arxiu Comarcal del Baix Ebre, Comú, IV, 227.

106. Flocel SABATÉ, «Justice, jurisdiction et pouvoir dans la Catalogne du bas Moyen Âge», a Julie CLAUSTRE, Olivier MATTÉONI i Nicolas OFFENSTADT (ed.), *Un Moyen Âge pour aujourd'hui: Mélanges offerts à Claude Gauvard*, París, Presses Universitaires de France, 2010, p. 278-280.

107. Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Papeles por incorporar, Cervera.

108. Jordi VALLÈS, Jordi VIDAL, Maria Carme COLL i Josep Maria BOSCH, *El Llibre verd de Vilafranca*, vol. I, Barcelona, Fundació Noguera, 1992, p. 78-79.

109. Max TURULL, Montserrat GARRABOU, Josep HERNANDO i Josep Maria LLOBET, *Llibre de Privilegis de Cervera (1182-1456)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1991, p. 317-318.

110. *Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña: Cortes de Cataluña*, vol. I/2, Madrid, Real Academia de la Historia, 1896, p. 408.

FARRÉ (ed.), *El Comtat d'Urgell*, Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida i Institut d'Estudis Ilerdencs, 1995, p. 62.

98. Flocel SABATÉ, «Municipio y monarquía en la Cataluña bajomedieval», *Anales de la Universidad de Alicante: Historia Medieval* (Alacant), núm. 13 (2000-2002), p. 261-272.

99. Arxiu del Castell de Vilassar, 2-4-01 (B-10).

100. Arxiu del Castell de Vilassar, 2-5-21 (A-14).

101. Coral CUADRADA, *El Maresme medieval: Habitat, economia i societat, segles X-XIV*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 1988, p. 429-440.

102. Joan Josep BUSQUETA i Coral CUADRADA, «Un grup social a la conquesta de l'entorn rural. Els funcionaris regis i la seva implantació en el Pla de Barcelona i en el Maresme», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 94 (juny 1986), p. 40.

103. Arxiu Comarcal del Baix Ebre, Diversorum, I.8.

104. Arxiu Comarcal del Baix Ebre, Diversorum, I.1.

[...] per tal com no solament és minva de vostra jurisdicció e dan de vostra casa, ans és gran damnatge de la cosa pública, per ço com les gentes de les ciutats e viles vostres no poden aver ne aconseguir deutes ne altres coses que demanen en los lochs de les dites alienades jurisdiccions.¹¹¹

A mesura que avança el segle XIV, la situació encara s'agreuja perquè el rei ha anat cedint més indrets a carta de gràcia. Clarament, el 1396 la ciutat de Girona es queixa davant el monarca del fet que moltes famílies destacades «sien fort empobrits per ço car han gran partida de lur patrimoni en censals e violaris sobra lo comtat d'Empúries, sobre lo vescomtat de Rocabertí o sobre diversos castells e lochs dels dits comtats e vescomtat e altres terras de barons».¹¹²

Atesa aquesta situació, els governs municipals són els més preocupats per cercar una homogeneïtzació jurisdiccional. Els esforços endegats vers la reconstrucció del patrimoni regi, sobretot a partir de la segona meitat del segle XIV, han permès deduir a la historiografia tradicional una forta complicitat entre els poders municipals i la Corona¹¹³ i, fins i tot, una preferència popular vers la jurisdicció règia.¹¹⁴ En realitat, el que hi ha és l'interès municipal a aconseguir una homogeneïtat jurisdiccional que permeti gestionar adientment els nombrosos interessos que l'elit local ha abocat sobre el territori. Per això són els governs de les principals viles i ciutats els que empenyen els monarques perquè avancin vers polítiques de reintegració patrimonial,¹¹⁵ tot col·laborant alhora amb les maniobres de propaganda endegades per la cancelleria règia a fi de difondre entre la població que el domini regi és una «suau senyoria»,¹¹⁶ ben oposada a la baronial, que s'identificaria amb l'arbitrària aplicació de «moltes opressions, vecsacions e mals tractaments»,¹¹⁷ generalitzant així el parer, en mots de Pere el Cerimoniós, que «gentes simplices et pacífice volunt vivere sub pacis et defensione nostre».¹¹⁸

Clarament, com que l'objectiu és afermar institucionalment el mateix àmbit físic de projecció socioeconòmica per gaudir de la corresponent estabilitat, els

diferents nuclis que gaudeixen d'aquesta situació sota àmbit baronial s'adrecen al respectiu senyor per tal d'obtenir privilegis que en garanteixin la continuïtat. Així, Castelló, que regeix una nítida capitalitat sobre el comtat d'Empúries, obté del comte, el 1327, el privilegi de no alienar cap indret, evitant d'aquesta manera la distorsió de la fragmentació jurisdiccional dins de l'àrea capitalitzada per Castelló: «lo compte no pot vendre ni alienar perpetuament vila, llocs ni castells del present comptat ni jurisdicció civil ni criminal».¹¹⁹ Per mostrar un altre exemple radicat en una capitalitat de dimensions menors, podem apreciar com la vila de Pujalt el 1375 obté del comte de Cardona un privilegi d'estabilitat que inclou la confirmació del mercat setmanal i la promesa de no separar mai la vila del comtat.¹²⁰

De manera ben semblant, en els àmbits de jurisdicció reial i amb el mateix objectiu de garantir la necessària homogeneïtat jurisdiccional, ja a la primera meitat del segle XIV els governs municipals també fan donacions econòmiques al seu senyor a canvi de privilegis d'inalienabilitat no sols del propi municipi, sinó també de l'entorn que interessa mantenir vinculat: el 1321, Igualada aconsegueix el compromís del rei que no alienarà els castells termenats veïns de Montbui i de l'Espelt;¹²¹ el 1338, Camprodon és objecte d'un privilegi similar per a tota la vegueria,¹²² com també Berga el 1392,¹²³ i Girona ho fa el 1339 sobre el conjunt del bisbat que, com hem vist, identifica amb la seva zona d'influència.¹²⁴

Tanmateix, com que les cessions a carta de gràcia són formalment préstecs, aquests privilegis esdevenen fàcilment estèrils, just quan el monarca, a mesura que s'endinsa en el segle XIV, pateix una gran necessitat de crèdit.¹²⁵ Grans viles i ciutats tracten d'adquirir per si mateixes els indrets, com fa Girona a mitjan segle sobre llocs que, un cop adquirits per la ciutat, no seran regits

119. Andreu BASSAS, «Els privilegis de Castelló i del comtat d'Empúries», *Estudis Universitaris Catalans* (Barcelona), vol. 8 (1914), p. 269.

120. Josep TORRESCASSANA, «Pujalt», a Josep Maria TORRAS (ed.), *Història de les comarques de Catalunya: Anoia*, vol. II, Manresa, Parc Edicions Selectes, 1991, p. 406.

121. Joan CRUZ, *Els privilegis de la vila d'Igualada*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, p. 55-56.

122. Arxiu Municipal de Camprodon, Privilegis de Camprodon, full solt no numerat; Llibre de Privilegis de Camprodon, f. 37r.

123. Arxiu Comarcal del Berguedà, fons Berga, Privilegis, 18, sense numerar.

124. Christian GUILLERÉ, *Llibre verd de la ciutat de Girona (1144-1533)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2000, p. 292-294.

125. Hom ha parlat d'«ese camino ya imparable hacia la cuasi liquidación del patrimonio que alcanzaría su punto culminante a finales del siglo XIV». Manuel SÁNCHEZ, «La evolución de la fiscalidad regia en los países de la Corona de Aragón (c. 1280-1356)», a *XXI Semana de Estudios Medievales (Estella 94): Europa en los umbrales de la crisis (1250-1350)*, Pamplona, Departamento de Educación y Cultura del Gobierno de Navarra, 1995, p. 413.

111. *Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña: Cortes de Cataluña*, vol. II/2, 1896, p. 439.

112. Arxiu Històric de la Ciutat de Girona, I.1.1, llibre 32, f. 54.

113. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyories jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 7 (1970-1971), p. 387-451.

114. Jaume RIERA, «Els avalots del 1391 a Girona», a *Jornades d'història dels jueus a Catalunya*, Girona, Ajuntament de Girona, 1990, p. 108.

115. Flocel SABATÉ, «Discurs i estratègies del poder reial a Catalunya al segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 25/2 (1995), p. 635-641.

116. Arxiu Comarcal de la Garrotxa, perg. A-222.

117. Arxiu Comarcal de la Garrotxa, perg. A-410 i A-491.

118. Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, reg. 877, f. 128r.

per cap oficial propi, sinó pel veguer mateix de la jurisdicció reial, perquè el que es pretén és garantir l'homogeneïtat jurisdiccional. Així, després que la ciutat de Girona el 1360 adquirís la meitat de Vilobí, el rei mana que en la mateixa cerimònia es visualitzi la cessió de jurisdicció als magistrats municipals de Girona i s'ofereixi l'exercici de la jurisdicció al veguer reial:

[...] metent los dits jurats en possessió d'aquella mane que tot hom qualque condició sia o stament sia estats en lo dit castell de Vilaubin e termen d'aquell obeesquen e reponen de la dita juredicció al veguer o sotsvaquer e la cort de Gerona e no obeesquen nen responen a nullhom altre.¹²⁶

De tota manera, cap vila o ciutat no pot assumir el cost de les redempcions jurisdiccionals. Per això, els mateixos governs locals accentuen la campanya de promoció popular de la jurisdicció reial a fi que sigui la mateixa població afectada la que porti el diner per a la redempció jurisdiccional. És una fórmula que s'enceta els anys seixanta i setanta del segle XIV: l'infant Martí l'aplica amb èxit —per a les seves arques— al seu comtat de Besalú el 1377 i el monarca l'assumeix el 1382 i l'impulsa el 1384. De manera molt decidida, serà empès de nou en el canvi de segle. En tots els casos, el guiatge regi formal és impulsat i tutelat pels grans municipis que vetllen per la seva regió, com sobretot fa Girona i, més moderadament, Vic o Perpinyà.¹²⁷

Aquestes maniobres de reintegració del patrimoni regi es basen en el fet que la població mateixa retorni el crèdit del rei que motivà l'alienació jurisdiccional. Més enllà dels discursos de promoció règia, els diferents indrets afectats exigeixen compensacions, sobretot cercant estabilitat jurisdiccional. Entre aquestes destaca una vinculació directa amb un municipi fort, que sovint sol ser la capital de la regió: és la funció del carreratge, una ficció jurídica que permet vincular una població a una altra de superior com si en fos un carrer, i així gaudir dels seus privilegis i drets, és a dir, ser inclosos dins la seva protecció.¹²⁸ La difusió del carreratge a les darreres dècades del segle XIV no té altra raó de ser que donar satisfacció als indrets que assumeixen el cost de la pròpia remissió jurisdiccional.¹²⁹

126. Arxiu Històric de la Ciutat de Girona, I.1.1, llibre 6 bis, f. 60r-61r.

127. Flocel SABATÉ, «Discurs i estratègies del poder reial a Catalunya al segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. 25 (1995), p. 630-638.

128. Max TURULL, «Carreratge», a Jesús MESTRE (ed.), *Diccionari d'història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 199-200.

129. Flocel SABATÉ, *El territori de la Catalunya medieval: Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*, 1997, p. 202-208; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *L'associació de municipis a l'edat mitjana: El carreratge de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1999; Roser SALICRÚ, *Mataró, carrer de Barcelona: Els privilegis*

Aquest associacionisme municipal se suma a fórmules com el veïnatge ofert per Cervera a molts nuclis de la seva zona d'influència que així reben suport en l'escenari de fragmentació jurisdiccional i conflictes amb senyorijs baronials.¹³⁰ Els grans municipis, a més, sobretot a finals del segle XIV, aniran adquirint indrets, com destacadament fa Barcelona per motius estratègics i polítics¹³¹ i els passa a regir per *rahó de senyoria*.¹³² En el tens context de fragmentació jurisdiccional, aquestes fórmules envigoriren les milícies populars. Els grans municipis adquirien armes, estructuraven les seves forces armades, com explícitament estableix Barcelona el 1407,¹³³ i fins i tot podien plantejar les tensions jurisdiccionals mitjançant estratègies obertament militars, segons fa Barcelona el 1449 en enfrontar-se, des del seu senyoriu de Tàrrrega i Vilagrassa, a la veïna i baronial Anglesola, repetint el model de desplegament armat aplicat per Martí el Jove a Sardenya el 1409.¹³⁴

Efectivament, les milícies municipals evidencien un vigor fins i tot armat molt superior al dels barons, malgrat la paradoxa que aquests pertanyen a l'anomenat estament militar. Els conflictes jurisdiccionals, arran sobretot de la infranquejabilitat entre jurisdiccions, desemboquen en violentes topades armades, perquè el municipi, en no obtenir l'inculpat reclamat, invoca la fatiga de dret i convoca el sometent. Els resultats poden ser molt contundents: el 1415, el sometent de Cervera malmet totalment l'habitatge, les collites i els béns del senyor d'Oluja Jussana,¹³⁵ tal com coetàniament es repeteix a Mataró per part dels homes convocats des de Barcelona,¹³⁶ i en tots els casos el pillatge i el

reials de 1419, 1424 i 1480 i la concòrdia amb Barcelona de 1481, Mataró, Ajuntament de Mataró, 1999; Flocel SABATÉ, «Igualada, carrer de Barcelona», *Revista d'Igualada* (Igualada), núm. 4 (2000), p. 6-28; Josep Maria FELIXAS, *Santpedor, 600 anys del títol del Carreratge de Barcelona (1400-2000)*, Santpedor, Ajuntament de Santpedor, 2000; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Viles i llocs associats a Barcelona a l'edat mitjana. El carreratge», a Salvador CLARAMUNT (ed.), *XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó: El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als Decrets de Nova Planta*, vol. III, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2003, p. 293-307.

130. Pere VERDÉS, «El veïnatge de Cervera durant el segle XV», a Salvador CLARAMUNT (ed.), *XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó: El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta*, vol. III, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2003, p. 1085-1101.

131. Flocel SABATÉ, *El territori de la Catalunya medieval: Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*, 1997, p. 209-210.

132. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, C-V, caixa 2, plec sense numerar, foli sense numerar.

133. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, C-XV-3, f. 79v-80v.

134. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, C-XV-3, f. 79r.

135. Francesc Xavier RIVERA, «Lo fet d'en Ponç d'Oluja», *Miscel·lània Cerverina* (Cervera), núm. 15 (2002), p. 39-68.

136. Roser SALICRÚ, «A foc!, a foc!» Assalt, incendi i destrucció del castell de Mataró per part del sagramental a mitjan segona

saqueig per part dels participants fan molt de mal sobre els senyorijs adversos, posant en evidència el fort poder municipal i, alhora, la veritable significació de les milícies populars.¹³⁷

Ben explícitament, Cervera, a partir de 1430, no pretén que el veïnatge permeti sumar homes armats de diferents poblacions, sinó conjuminar esforços per bastir una milícia urbana ben articulada, amb el precís nombre d'homes a cavall, ballesters, pavesos i animals de càrrega amb les corresponents vitualles.¹³⁸ A això se sumen les aliances entre grans municipis, tal com ben explícitament es planteja entre Cervera i Lleida, cosa que comporta sumar les forces armades dels respectius veïnatsges a fi de fer una *valença* de l'un a l'altre enfront de jurisdiccions baronials contràries.¹³⁹ El control del territori des dels municipis en un escenari de fragmentació jurisdiccional mena així a una realitat de forta tensió armada en què els municipis exerceixen una evident ostentació del poder, precisament unes dècades abans que esclati una guerra civil basada, en gran part, de manera destacada en la puixança armada de les viles i ciutats.¹⁴⁰

Les fórmules emprades cerquen el control de territori, i per això s'adapten a l'evolució social i política. Així, els senyorijs municipals obliguen les capitals a immiscir-se en moltes problemàtiques que, pròpiament, es poden considerar alienes als interessos propis, raó per la qual a finals del segle xv Barcelona els anirà limitant a situacions concretes que continuïn beneficiant la ciutat.¹⁴¹ Similarment, en el pas vers el segle xvi ja no cal promoure el carreratge en les reintegracions jurisdiccionals perquè el tresor reial ara no genera tanta confiança per cercar els referents municipals d'estabilitat i, per això, per exemple, no se sol·licita quan té lloc la reintegració a la jurisdicció reial de Teià el 1505.¹⁴²

Tanmateix, amb tot plegat, el control del territori per les viles i ciutats ha culminat en un plantejament global. És ben clar que els municipis estan tractant de conduir la «terra».

dècada del segle xv», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria* (Mataró), núm. 60 (1998), p. 6-14.

137. Flocel SABATÉ, *El sometent a la Catalunya medieval*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2007, p. 111-132.

138. Pere VERDÉS, «El veïnatge de Cervera durant el segle xv», p. 1087-1089.

139. Pere VERDÉS, «El "veïnatge pactat" de Cervera durant el segle xv», a Flocel SABATÉ (ed.), *V Congrés Internacional d'Història Local a Catalunya: L'estructuració territorial de Catalunya. Els eixos cohesionadors de l'espai*, Barcelona, L'Avenç, 2001, p. 362-363.

140. Santiago SOBREQÜÉS i Jaume SOBREQÜÉS, *La guerra civil catalana del segle xv*, vol. I, Barcelona, Edicions 62, 1987, p. 145-299.

141. Flocel SABATÉ, *El territori de la Catalunya medieval: Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*, 1997, p. 210-211.

142. Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Els privilegis de Teià: El retorn a la jurisdicció reial (1505)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2006, p. 32-33.

4. La «terra» conduïda pels municipis

L'elit municipal que, des de la seva puixança, governa els nuclis urbans, vetlla pels seus interessos sobre la regió i tracta d'incidir en la política del país projecta amb facilitat la representativitat més enllà del centre urbà i la seva àrea d'influència. Ben nítidament, els homes de les viles i ciutats es posen al davant dels estaments que a les Corts generals del segle xiv negocien contrapartides amb què compensar les ajudes que concediran al monarca, i ho fan vetllant perquè els seus interessos restin rescabats en els privilegis que rebran, però alhora i sobretot presentant-se com a representants de la «terra».¹⁴³ Certament, els altres estaments vetllen pels respectius interessos, però no aporten un discurs alternatiu propi sobre la governança del país. En canvi, el col·lectiu municipal allarga amb facilitat la seva representativitat damunt el conjunt territorial.¹⁴⁴ No endebades, Francesc Eiximenis, l'autor més famós tant a la cort reial¹⁴⁵ com a les biblioteques burgeses,¹⁴⁶ adapta i transmet amb facilitat les mateixes idees participatives que al llarg dels segles xiii i xiv en altres escenaris han estès Marsili de Pàdua,¹⁴⁷ Baldo degli Ubaldi¹⁴⁸ o Bàrtolo de Sassoferrato.¹⁴⁹ En l'edificació i difusió d'aquest bagatge ideològic, l'aportació dels mendicants en definir el model social baixmedieval que mescla, en l'ideal cristià, el bé comú i el diner,¹⁵⁰ es pot reforçar amb l'eclesiologia contractual que els franciscans espirituals difongueren en regions com la Provença i Catalunya,¹⁵¹ abocant, en qualsevol cas, a

143. Flocel SABATÉ, «L'idéal politique et la nation catalane: la terre, le roi et le mythe des origines», a Jean-Philippe GENET (ed.), *La légitimité implicite*, París i Roma, Publications de la Sorbonne i École Française de Rome, 2015, p. 113-136.

144. Flocel SABATÉ, «Expressões da representatividade social na Catalunha tardomedieval», a Fátima Regina FERNANDES (ed.), *Identidades e fronteiras no Medievo Ibérico*, Curitiba (Brasil), Juruá, 2013, p. 61-68.

145. David J. VIERA, «Francesc Eiximenis and the Royal House of Aragon: A mutual Dependence», *Catalan Review* (Liverpool), vol. 3 (1989), p. 183-189.

146. Josep HERNANDO, «Obres de Francesc Eiximenis en biblioteques privades de la Barcelona del segle xv», *Arxiu de Textos Catalans Antics* (Barcelona), vol. 26 (2007), p. 385-567.

147. Jeannine QUILLET, *La philosophie politique de Marsile de Padoue (L'Église et l'État au moyen âge, segle xiv)*, París, Vrin, 1970.

148. Joseph CANNING, *The political thought of Baldus de Ubaldis*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.

149. Francesco MAIOLO, *Medieval sovereignty: Marsilius of Padua and Bartolus of Saxoferrato*, Delft (Països Baixos), Eburon, 2007, p. 231-284.

150. Giacomo TODESCHINI, «Morale economica ed esclusione sociale nelle città di mercato europee alla fine del Medioevo (XIII-XV secolo)», a Flocel SABATÉ (ed.), *El mercat: Un món de contactes i intercanvis*, Lleida, Pagès, 2014, p. 43-56.

151. Alain BOUREAU, «Pierre de Jean Olivi et l'émergence d'une théorie contractuelle de la royauté au XIIIe siècle», a Joël BLANCHARD (ed.), *Représentation, pouvoir et royauté à la fin du Moyen Âge*, París, Picard, 1995, p. 173-174.

la justificació i l'enfortiment del dinamisme de l'elit municipal.¹⁵²

Dins aquest marc, Francesc Eiximenis defineix l'ordre social en el pacte i situa el protagonisme no en el sobirà, sinó en la comunitat:

[...] com cascuna comunitat per son bon estament e per son millor viure elegís viure sots senyoria, que cascun pot presumir que cascuna comunitat féu ab sa pròpia senyoria patis e convencions profitoses e honorables per si mateixa principalment, e après per aquell o aquells a qui donà la potestat de son regiment. Assò appar per tal car la comunitat no elegí senyoria per amor del regidor, mas elegí regidor per amor de si mateixa.¹⁵³

L'epicentre, per tant, se situa en la comunitat. Segurament sota l'influx de Peratallada,¹⁵⁴ l'escriptor franciscà arriba a fer un vaticini del qual després haurà de desdir-se, per no ofendre el monarca¹⁵⁵ i per defugir els perills dels excessos populars:¹⁵⁶

[...] no y haurà reys ne duchs ne comptes ne nobles ne grans senyors ans d'aquí avant fins a la fi del món regnarà per tot la justícia popular e tot lo món per consegüent serà partit e regit per comunes.¹⁵⁷

De tota manera, Eiximenis, evidenciant uns plantejaments idealitzats més que no pas un coneixement de la realitat coetània,¹⁵⁸ no dubta a afirmar que el govern ideal ja existeix en determinats territoris sota el ple regiment de governs municipals: «axí com vuy se regeix Florença, e Roma, e Pisa, e Sena e d'altres ciutats d'Itàlia e de Alamanya».¹⁵⁹

152. Flocel SABATÉ, «A Coroa de Aragão: identidade e especificidade politica e social», *Signum* (São Paulo), vol. 14, núm. 2 (2013), p. 63-66.

153. FRANCESC EIXIMENIS, *Dotzè llibre del Crestià*, cap. 156; FRANCESC EIXIMENIS, *Dotzè llibre del Crestià. Primera part, volum primer*, ed. a cura de Xavier Renedo, Girona, Universitat de Girona i Diputació de Girona, 2005, p. 338.

154. JOHN OF RUPESCISSA, *Vade mecum in tribulacione (1356)*, ed. a cura de Matthias Kaup, Abingdon (Regne Unit), Routledge, 2017, p. 266.

155. ROBERT E. LERNER, «Prophetic Utopias: Olivi, Rupecissa and Eiximenis», a Flocel SABATÉ (ed.), *Utopies i alternatives de vida a l'edat mitjana*, Lleida, Pagès, 2009, p. 80-81.

156. XAVIER RENEDO, «Introducció», a FRANCESC EIXIMENIS, *Dotzè llibre del crestià. Primera part, volum primer*, ed. a cura de Xavier Renedo, Girona, Universitat de Girona i Diputació de Girona, 2005, p. 34-44.

157. FRANCESC EIXIMENIS, *Dotzè llibre del Crestià*, cap. 200; FRANCESC EIXIMENIS, *Dotzè llibre del Crestià. Primera part, volum primer*, 2005, p. 428.

158. FLOCEL SABATÉ, «La civiltà comunale del medioevo nella storiografia spagnola: affinità e divergenze», a Andrea ZORZI (ed.), *La civiltà comunale italiana nelle storiografie internazionale*, Florència, Firenze University Press, 2008, p. 118-125.

159. FRANCESC EIXIMENIS, *Dotzè llibre del Crestià*, cap. 200; FRANCESC EIXIMENIS, *Dotzè llibre del Crestià. Primera part, volum primer*, 2005, p. 428.

En realitat, tot i que defugint el caire ideal, una Catalunya que, com hem vist, entrellaçava viles i ciutats projectades sobre les seves regions d'influència es podia explicar com una unió de deu ciutats, tal com valorava el reconegut jurista Tomàs Mieres en el segle xv.¹⁶⁰ De fet, la ciutat de Barcelona entenia que li corresponia la posició superior en una piràmide per damunt del país i fins i tot de la Corona d'Aragó.¹⁶¹ No sols exigeix una posició preeminent en tots els vessants polítics i simbòlics, com ara la presència al costat del rei agonitzant junt amb els familiars i les principals autoritats,¹⁶² sinó sobretot vehicular molts indicadors de capitalitat, com la gestió de la informació. En el cas de la defunció del sobirà, com a exemple clar, la notícia es propaga seguint sobretot la piràmide de capitalitats urbanes. Barcelona vol encetar el circuit informant les principals ciutats i viles, i aquestes ostenten la seva capitalitat en transmetre la informació als indrets immediatament inferiors.¹⁶³

Alhora, es reproduïen tensions sobre el grau d'ingerència que comporta aquesta capitalitat,¹⁶⁴ però en qualsevol cas hi ha un inequívoc guiatge municipal en els principals fets polítics del segle xv i en les expressions de propaganda inherents, que pretenen no sols remarcar i entrelligar el territori del país amb les seves capitals, sinó visualitzar Catalunya —«el cos místich de Catalunya»— a través de l'acoblament dels seus centres urbans rectors.¹⁶⁵ Així, damunt de la geografia se cerca la transició política de la realitat econòmica i social.

5. El llegat medieval

A Catalunya, el territori esdevé, en definitiva, el principal llegat medieval per a la posteritat, perquè s'erigeix en catalitzador de la realitat social, política i institucional. L'evolució medieval imposa que en els segles posteriors el territori sigui, sobretot, un espai de fragmentació jurisdiccional, amb les greus conseqüències per a l'exercici judicial que poden sorprendre viatgers com l'ambaixador florentí Francesco Guicciardini en encetar-se el segle xvi: «molti vi sono che hanno luoghi e

160. FRANCESC DE PAULA MASPONS, «Fisonomia del dret públic català», *Revista Jurídica de Catalunya* (Barcelona), vol. 36 (gener-març 1930), p. 335.

161. FLOCEL SABATÉ, «Barcelona: The Building of a Territorial and Ideological Capital», p. 107-116.

162. FLOCEL SABATÉ, «La mort du roi en Catalogne: de l'événement au Moyen Âge», a Claude CAROZZI i Huguette TAVIANI-CAROZZI (ed.), *Faire l'événement au Moyen Âge*, Ais de Provença (França), Presses Universitaires de Provence, 2007, p. 158.

163. FLOCEL SABATÉ, *Cerimònies fúnebres i poder municipal a la Catalunya baixmedieval*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2003, p. 10-11.

164. Arxiu Municipal de Lleida, Correspondència, llibre 842, f. 22v.

165. JESÚS ERNEST MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans», vist a través dels registres de la seva cancelleria*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1936, p. 245.

castelli dove chi è pel re non può cognoscere». ¹⁶⁶ Damunt, s'hi encavalca una realitat socioeconòmica centrada en els nuclis urbans, tal com s'hereta també de l'edat mitjana. L'evolució d'aquests centres rectors viu en els segles moderns una reorganització econòmica i una especialització territorial que no fan res més que afavorir l'avanç vers un veritable sistema urbà. ¹⁶⁷

166. Francesco GUICCIARDINI, «Diario del viaggio in Spagna», a *Viaggio del viaggio in Spagna - Memorie di famiglia*, Pordenone (Itàlia), Studio Tesi, 1993, p. 20.

167. Albert GARCIA ESPUCHE, «Territori i ciutats en una etapa de canvis», a Flocel SABATÉ (ed.), *V Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya: L'estructuració territorial de Catalunya. Els eixos cohesionadors de l'espai*, Barcelona, L'Avenç, 2001, p. 71-93.

D'aquest escenari sorgeix, allora, la invocada representativitat estamental, que empra la matriu també heretada de l'edat mitjana per vehicular les cúpules socials amb la reivindicació política i que s'erigirà en l'eix principal per a sostenir les institucions pròpies dins del nou escenari de tensió entre les formes participatives medievals i els nous vectors polítics dins la monarquia hispànica. ¹⁶⁸

168. Miquel PÉREZ LATRE, «Pervivència i dissolució. La Corona d'Aragó en temps de Felip I (II)», a Ernest BELENGUER (ed.), *Història de la Corona d'Aragó*, vol. 2, Barcelona, Edicions 62, 2017, p. 213-248.